

ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД «ІНСТИТУТ «ХАРКІВСЬКА ШКОЛА АРХІТЕКТУРИ»

Кафедра Архітектури та урбанізму

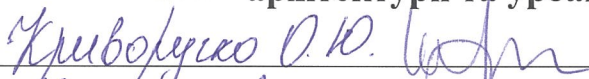
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Спеціальність 191 “Архітектура та містобудування”

ЗАТВЕРДЖЕНО

Завідувач/ка кафедри

архітектури та урбанізму

“ 16 ” червня 20 25 р.

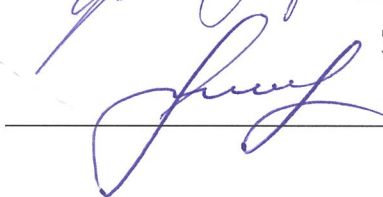
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

на тему: Проєкт монастирського комплексу з громадською та рекреаційною функцією в селі Придеснянське Чернігівської області

Виконала: студентка 4 курсу
за спеціальністю 191 “Архітектура та містобудування”

 Мурай М. Ю.

 Керівники
Дроздов О. А.
 Ожиганова Д. О.
Зовнішній консультант
 Зінчук Н. Б.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. ОПИС ПРОЄКТУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
2. ПРОГРАМА ТА МІСІЯ ПРОЄКТУ.....	7
3. МІСТОБУДІВНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТА ПРОЄКТУВАННЯ.....	9
4. АРХІТЕКТУРНІ РІШЕННЯ.....	12
5. КОНСТРУКТИВНІ РІШЕННЯ.....	21
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	25

ВСТУП

Тема дипломного проєкту це переосмислення особистих спогадів, просторового досвіду та власних переживань. В основі проєкту моменти, які сформували моє бачення цінного у просторі та архітектурі: контакт з середовищем, несподіваність та присутність.

Перший спогад це переїзд з квартири у приватний будинок у селі. Там я відчула, як це бути в природі не як спостерігач, а як частина середовища - через дотик, рух, перебування. Я могла босоніж вийти у двір, пройтися по траві, піти до річки чи гратись у багнюці. Цей досвід став великим контрастом до життя в місті, де елементи ландшафту це радше фон чи щось, що ми споглядаємо здалеку чи зі сторони. У місті ми рідко торкаємось матерії ми її бачимо, але не часто контактуємо напругу. У селі ж ландшафт стає частиною щоденного буття. Можливість вийти з дому та лягти на траву, не плануючи цього, не вирушаючи «на природу», стала для мене великою цінністю і тим що я шукаю в просторі навколо.

Другий спогад - досвід несподіваного просторового розкриття. Ще з дитинства мене дуже приваблювала сакральна архітектура своєю красою та масштабністю. Під час відвідин Лаври мене особливо вразив контраст: після довгого, вузького, темного проходу печер я по відчуттях «раптово» опинилася в просторі величного храму. Цей момент, коли темний тісний хід переходить у величний простір, став першим яскравим досвідом того, як архітектура, масштаб та пропорції впливають на внутрішній стан людини. Як простір, особливо сакральний, комунікує з людиною, викликаючи водночас відчуття піднесення, тривоги та захоплення.

Останній спогад про дослідження міста на самоті. Переїхавши до Харкова на навчання, я вперше опинилася в місті, де нікого не знала та всі місця для мене були нові. Маючи досвід багатьох переїздів до цього, усе було зовсім інакше. Коли опиняєшся в місті сам без родини, без друзів воно перестає бути просто формальним середовищем і стає більш «оживленим», особистісним простором, з яким ти взаємодієш не фоново, а безпосередньо. Відчуття розгубленості поступово трансформувалося у відкриття: усамітнення та буття на самоті це не самотність. Прогулянки новими районами Харкова на самоті стали особливими моментами дослідження - не лише міста, а й себе в ньому. У процесі знайомства з незнайомим простором, починаєш помічати, як він формує внутрішні стани й впливає на тебе. Виникає усвідомлення того, як саме ти відчуваєш себе в місті, чому різні місця по різному впливають на людину та як взаємодіяти з ним. Місто почало відкриватися через рух, пошук аналогії зі вже знайомим, спостереженнями, та головне через випадкові маршрути.

Ці три спогади - доступ до природних відчуттів, несподіване архітектурне розкриття, і дослідження міста на самоті стали основою мого дипломного проєкту. Я переосмислила цей досвід і темою мого диплому став монастир.

Цей проєкт ставить за мету: переосмислення та осучаснення бачення сучасного монастиря та його ролі в суспільстві з адаптуванням під потреби різних груп населення, створення простору, де люди могли б бути на самоті, та показати як сакральна функція може оживити селища.

1. ОПИС ПРОЄКТУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Після розпаду Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності в 1991 році монастирі почали активно відновлюватися, зокрема у західних областях, де зберігалися давні традиції монашества. На початку 20 століття монастирі стали важливими осередками релігійної ідентичності, а також простором боротьби за території та вплив між різними конфесіями. У цей період в Україні поступово відбулася інституціоналізація монастирського життя, що супроводжувалася зростанням кількості монастирів та чисельності чернців та черниць. На початку цей процес був повільним через сформований в умовах атеїстичної держави «менталітет», який не сприяв радикальним змінам. Проте з часом, через політичні та соціальні зміни, монастирі почали зростати як релігійні інституції.

Попри динамічне поширення монастирів, за цим явищем стоять глибші проблеми та виклики, що стосуються не лише церковної організації, а й ширших соціокультурних трансформацій. Вони ставлять під сумнів ефективність цієї інституції в сучасному контексті. Хоча монастирі відновили свою фізичну присутність на мапі незалежної України, їхній вплив у звичайному житті все ще є сильно обмеженим. Їхня діяльність часто залишається в межах закритих спільнот, які слабо взаємодіють з навколишнім середовищем і майже не трансформуються у відповідь на сучасні виклики та потреби.

У результаті, навіть попри суттєве зростання кількості монастирів протягом останніх десятиліть, рівень їхньої заповнюваності залишається низьким. У багатьох випадках кількість ченців не відповідає масштабу і потенціалу самих монастирських комплексів. Це пояснюється не лише загальною секуляризацією суспільства, але й тим, що сучасні монастирі досі функціонують як замкнені, слабо інтегровані в сучасне життя структури. Радикальне відокремлення, характерне для багатьох із них, у поєднанні з відсутністю оновленого духовного досвіду та бачення чернецтва як форми відкритого служіння - знижує потік ченців та громади до монастиря. У більшості випадків сучасні монастирі відтворюють моделі, які були релевантні в інших історичних та політичних контекстах. Звідси постає ще одна проблема: архітектурні образи монастирів часто спираються на стереотипи "візантійсько-руської" традиції або штучної декоративної стилізації. Якщо в інших сферах архітектури - наприклад, житлового будівництва ми спостерігаємо поступову еволюцію, то в сакральній архітектурі (зокрема, монастирській) домінують спроби прямого наслідування минулого без прагнення до осмисленої адаптації. Це підтримує тенденцію відокремлення сакрального простору від сучасного життя.

Доступ до монастирського простору обмежений не лише функціонально через внутрішні правила або фізичні бар'єри а й культурно та комунікативно. Мешканці навколишніх громад часто не розуміють, що відбувається за монастирськими стінами, і рідко відчувають відкритість та запрошення до участі в його житті чи

взаємодії. Через це монастирі втрачають потенціал бути не тільки місцем усамітнення, але й простором підтримки, допомоги та соціальної взаємодії. У ширшому сенсі це пов'язано з кризою відкритості монастирського простору. Сакральні комплекси, які історично поєднували функції духовного, культурного та соціального центру, сьогодні часто редукуються до виключно внутрішньо церковної ролі.

Ізольованість монастирів має як фізичний, так і символічний вимір. Їхня обмежена присутність у публічному просторі, відсутність нових форм співжиття з локальними громадами та закритість інституційної структури створюють суперечність між заявленою роллю монастиря як місця спокою, допомоги, гостинності - і його реальною взаємодією з суспільством. Це зумовлює потребу в переосмисленні монастиря не лише як архітектурної структури, а як простору живої взаємодії з ландшафтом, селом, громадою і часом.

2. ПРОГРАМА ТА МІСІЯ ПРОЄКТУ

Через описане вище проблематику, даний проєкт має на меті переосмислити існуючу парадигму розвитку та функціонування монастирів в Україні, запропонувавши нову модель, яка працює на різних рівнях як і просторової організації, так і соціальних та культурних. Формування концепції монастирського комплексу нового типу, в якому чернече життя поєднується з функціями громадського центру, місця для ретриту, а також малого локального виробництва. Така структура покликана не лише зберігати духовну складову монастиря, а й відкрити його до участі у житті громади, відповідаючи на сучасні запити суспільства. Проєкт передбачає створення простору, де монастир є не закритим від світу осередком, а частиною живого середовища, з яким він взаємодіє. Це особливо актуально для сільських територій, де нестача публічних просторів та центрів активності створює потребу в нових формах включення. У цьому контексті монастир стає не лише місцем служіння, а й простором для, підтримки та спільнотворення та усамітнення. І саме чернеча спільнота в даному випадку жіноча - бере на себе відповідальність за підтримку цього життя: черниці забезпечують повноцінне функціонування комплексу, що включає духовні, соціальні та господарські складові.

Просторова програма проєкту сформована на основі дослідження традиційних монастирських структур, аналізу сучасних міжнародних прикладів та аналогів, а також консультацій із духовним настоятелем щодо практичних потреб спільноти. Одним із принципів стало збереження ключових функцій, притаманних традиційним монастирям: це служіння, освіта, проживання, виробництво та допомога. Це формує комплекс, де чернече життя тісно поєднується з громадськими функціями і просторами для психологічної реабілітації. Програма передбачає збереження ключових монастирських складових - церква як духовне ядро, корпус для проживання черниць та приміщення для локального виробництва, яке включає виготовлення варення та інших продуктів. Поряд із монастирськими функціями, у програмі закладено створення просторів, відкритих для місцевої громади та відвідувачів: бібліотека, майстерня, де проходять заняття та ремісничі практики, а також актової зали, для проведення різнопланових подій — як релігійних, так і загальних для потреб місцевої громади. Також передбачена будівля дитячого садочку короткотривалого перебування, що дає можливість місцем залишити дітей на певний термін. Важливою частиною програми є складова ретрит центру, яка забезпечує будівлю для проживання гостей та також простори для усамітнення та відновлення - це кабінети для психологічних консультацій, кімнати для тілесних і духовних практик, малі каплиці, де можна зануритись у молитву чи медитацію. Функції майстерні, бібліотеки, зал для спілкування та консультацій є спільною для

відвідувачів ретриту та громади, що створює умови для співпраці. Простором, який об'єднує всі ці потоки, є трапезна. (рис. 2.1).

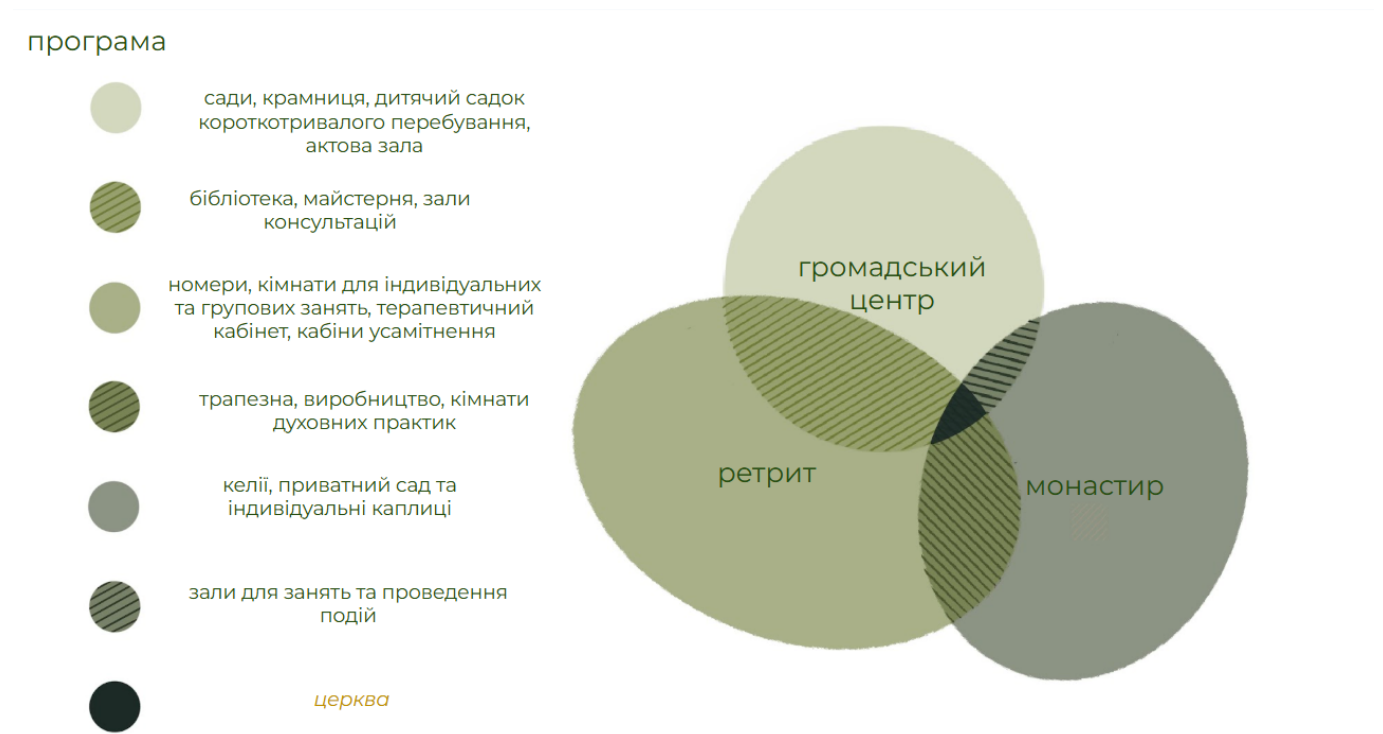

Рисунок 2.1 - Програма.

У такий спосіб проєкт прагне не лише вирішити питання закритості сучасних монастирів, а й дати новий імпульс їхній присутності в соціальному та культурному дискурсі. Простір монастиря тут не розділяє він поєднує, не відгороджує а включає, і, водночас, залишається місцем молитви, спокою і служіння.

3. МІСТОБУДІВНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТА ПРОЄКТУВАННЯ

Вибір ділянки для проєктування монастиря був зумовлений сукупністю чинників - як просторових, так і соціокультурних. Важливою передумовою стало розміщення монастиря у заміському ландшафті. Наявність води, зокрема близькість до стариці, відіграла принципову роль як символ сакральності, очищення та духовного переходу.

Таким чином, ділянка проєктування, що була обрана для проєкту, розташована у селищі Придеснянське Чернігівської області, яке входить до Коропської територіальної громади. Селище знаходиться за 128 км на схід від Чернігова та за 11 км від Коропа. На сьогодні населення Придеснянського становить менше 100 мешканців. Селище зберегло риси автентичної української сільської забудови: тут переважає дерев'яна вернакулярна архітектура, характерна для даного регіону. Будинки здебільшого дерев'яні, з двосхилими дахами, криті шифером. Одним з найхарактерніших елементів цієї місцевості є дерев'яні кольорові наличники з різьбленими орнаментами та кольоровими віконницями. Майже кожен будинок має дерев'яну веранду з декоративними елементами на вікнах та характерним ритмом.

Сама ділянка проєктування розташована на півдні та в кінці селища, на березі стариці річки Десни. Нині стариця являє собою озеро через поступове обміління та відокремленість від основного русла річки. У західній частині ділянки знаходиться висохла частина колишнього русла, що заросло очеретом, ця особливість формує контур селища. Завдяки своїй мальовничості, багатій флорі та фауні, близькості до води та своєрідній «ізоляції» ділянки, вона створює чудові умови для усамітнення, які є бажаними для монастирського життя. Загальна площа ділянки становить приблизно 17 000 м². Ділянка має незначні перепади висот у межах 1,5-2,5 м, що дозволяє органічно інтегрувати забудову в рельєф без масштабних втручань. З одного боку простягається сільська забудова, а за межами селища розташовані ліс та сільськогосподарські землі. Також важливо, що це місце несе в собі історичну тяглість. (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 - Ситуаційна схема.

Одним із ключових факторів також є те, що на ділянці розташована дерев'яна церква. Вона знаходиться майже по центру ділянки, ближче до селища. Сама церква була побудована у 1890 році в сусідньому селищі, але у 1900 році перевезена до Придеснянського. Під час повторного зведення було втрачено дзвіницю та купол. Нині церква перебуває у занедбаному стані: багато конструктивних елементів аварійні, у деяких місцях повністю відсутні перекриття даху. Значна частина оздоблення була втрачена або сильно пошкоджена. Після того, як у церкву влучила блискавка й сталася пожежа, будівлю частково знищило полум'я. Проте місцеві мешканці загасили пожежу, і згодом храм був відновлений. У процесі відбудови добудували вхідну групу (рис. 3.2) (рис. 3.3).

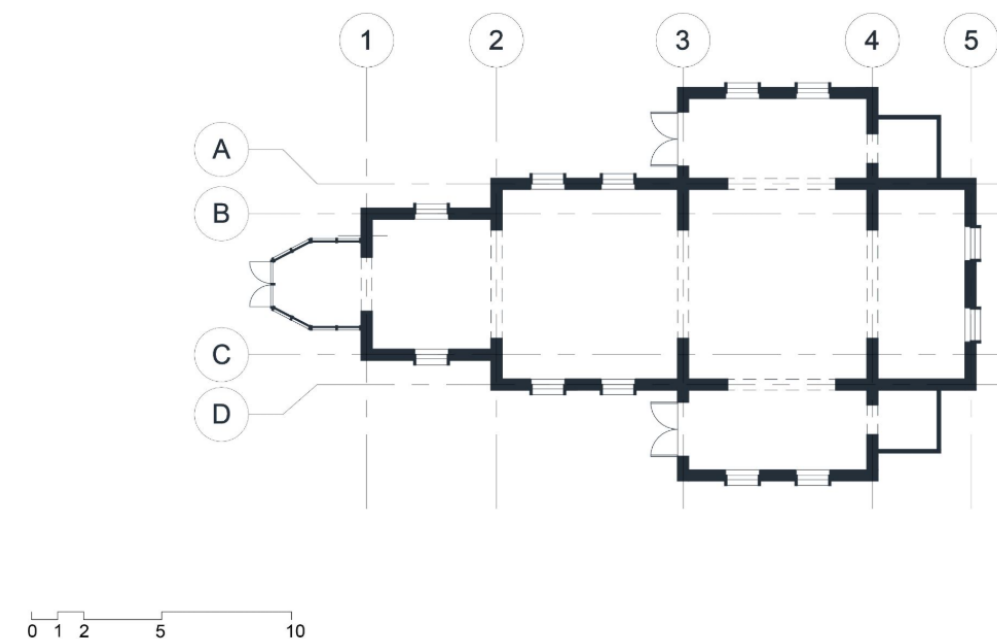

Рисунок 3.2 - Планування 1 поверху церкви.

● - 1900 рік ● - 1960 - 2024 роки ● - добудовано після 1900 року

Рисунок 3.2 - Періодизація втрат первісного вигляду.

У 2024 році Суспільне зняло репортаж про цю церкву, де зазначалося, що жителі селища неодноразово намагалися відновити роботи церкви після 1960 року, коли вона була закрита. Однак процес відновлення ускладнюється юридичними проблемами, зокрема пов'язаними із земельним кодексом.

4. АРХІТЕКТУРНІ І МІСТОБУДІВНІ РІШЕННЯ

Церква стає відправною точкою у проєкті не лише ідеологічно, а й просторово. Через своє розташування від неї починається формування комплексу.

Село - це вразливе середовище до нових об'ємів, тому одне з ключових завдань було зберегти масштаб і характер, а також, щоб сам архітектурний образ монастиря не був чужим для цієї місцевості. Архітектурна мова проєкту спирається на традиційні елементи: двосхилі дахи, дерев'яні фасади, подрібленість та хаотичність об'ємів.

Першочергово формується умовний контур забудови навколо церкви як реферування до традиційного образу монастиря. Другий крок для формотворення було забезпечити нормативні відступи під стариці (20 метрів) та також від зони можливих затоплень (15 метрів) (рис. 4.1) (рис. 4.2).

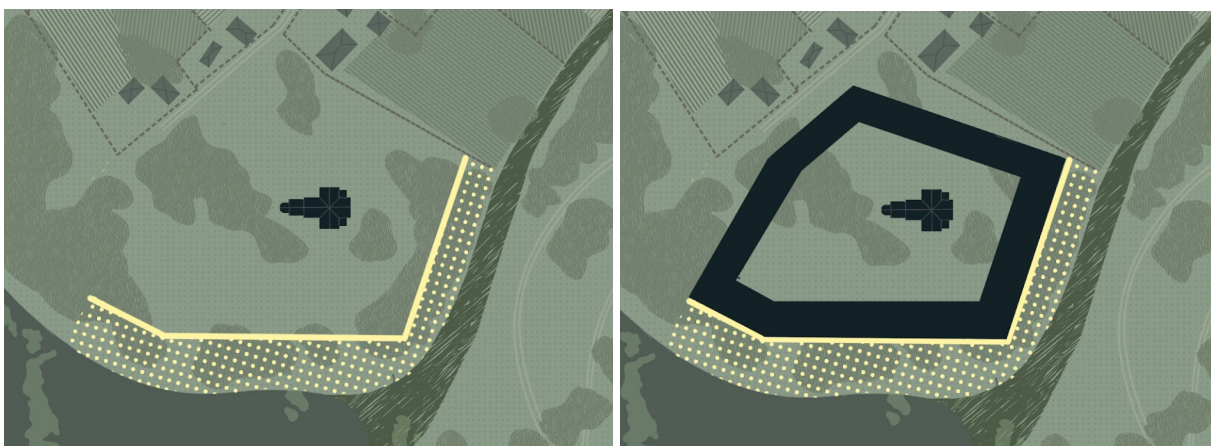

Рисунок 4.1- Нормативні відступи Рисунок 4.2 - Формування контуру

Але для інтеграції та мімікрії в сільську тканину, контур розбивається на окремі малі об'єми для збереження масштабу селища. Також створюються два головні входи: один з яких знаходиться ближче до селища та підсилює момент неочевидності шляхів, бо проходить через фруктовий сад, а другий веде безпосередньо до церковної площі (рис. 4.3) (рис. 4.4).

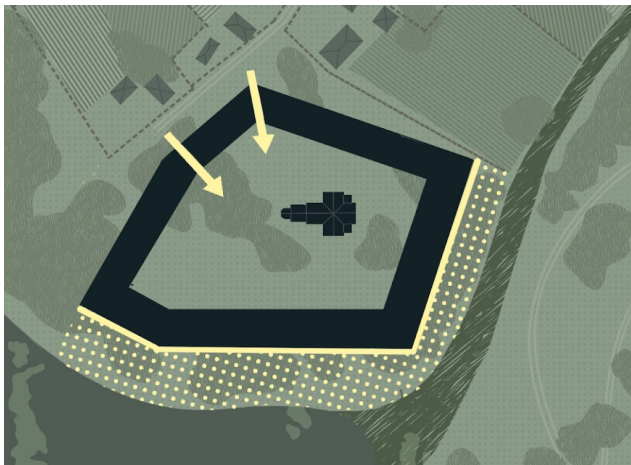

Рисунок 4.3 - Входи на ділянки

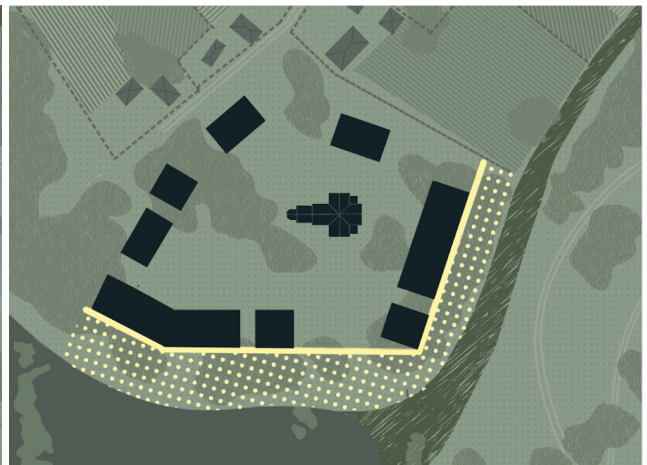

Рисунок 4.4 - Розбивка на дрібні будинки

Наступним кроком було підсилення хаотичності забудови селища, і для цього деякі будинки розвертаються по своїй осі в сторону від контуру. Водночас частини комплексу поєднані між собою переходами - галереями або до об'ємів додані веранди, - таким чином зберігається зв'язок як між навколишнім середовищем і використанням автентичних елементів, так і через непряме цитування класичного образу монастиря (рис. 4.5) (рис. 4.6). Також з північного боку комплексу контур закривається фруктовим садом (рис. 4.7).

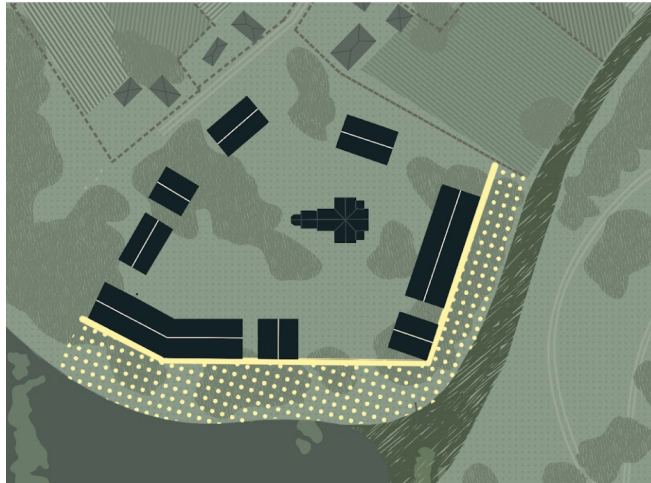

Рисунок 4.5 - Формування дахів

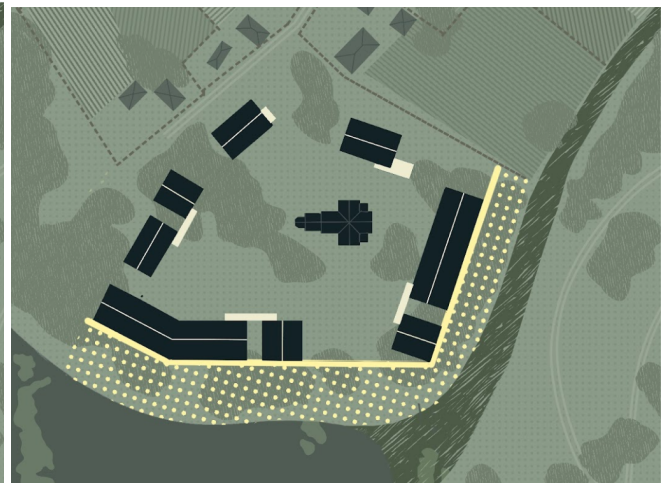

Рисунок 4.6 - З'єднання галереями

Рисунок 4.7 - Генеральний план

Було забезпечено функційну та просторову градацію публічності: ближче до селища розташовані більш громадські функції - дитячий садок короткотривалого перебування, актова зала з майстернями та бібліотекою. Далі, у більш приватній території, біля річки, розташований ретрит центр, а найдалі, у східній частині ділянки, знаходиться монастирський корпус з келіями. Для поєднання потоків з ретрит центру та монастиря між ними розташована трапезна та ком'юніті центр (рис. 4.8) .

Рисунок 4.8 - Просторова програма

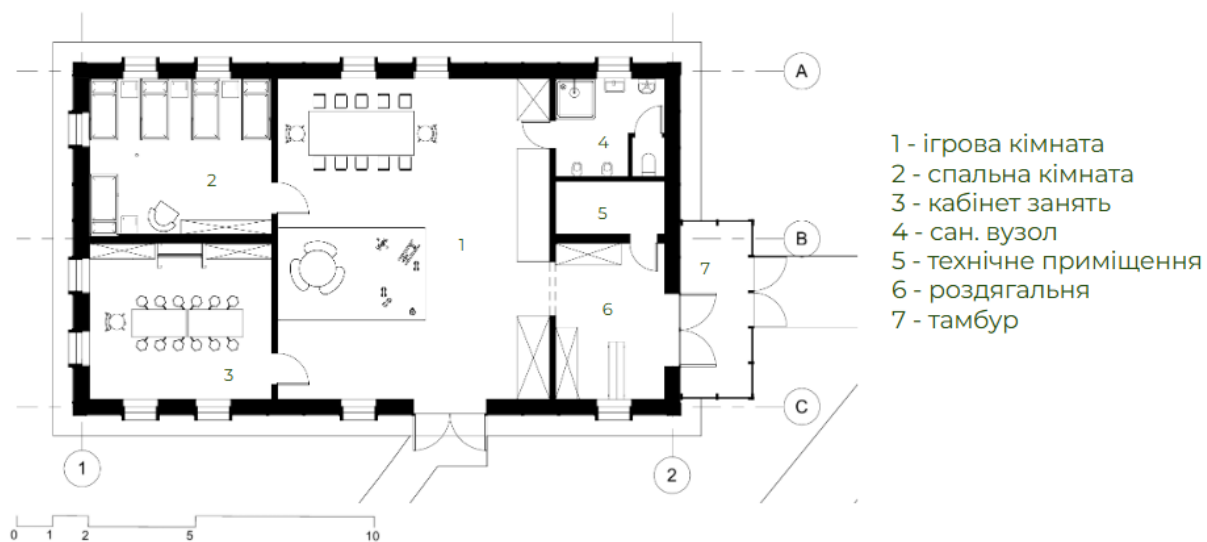

Рисунок 4.9 - Планування дитячого садочку короткотривалого перебування

1 - кабінет фізичних занять	7 - хол
2 - кабінет для групових занять	8 - келія
3 - технічна кімната	9 - гардеробна
4 - сан. вузол	10 - сан. вузол
5 - кабінет консультацій	11 - пральня
6 - кабінет терапевта та мед.пункт	

Рисунок 4.10 - Планування монастиря та ком'юніті центру

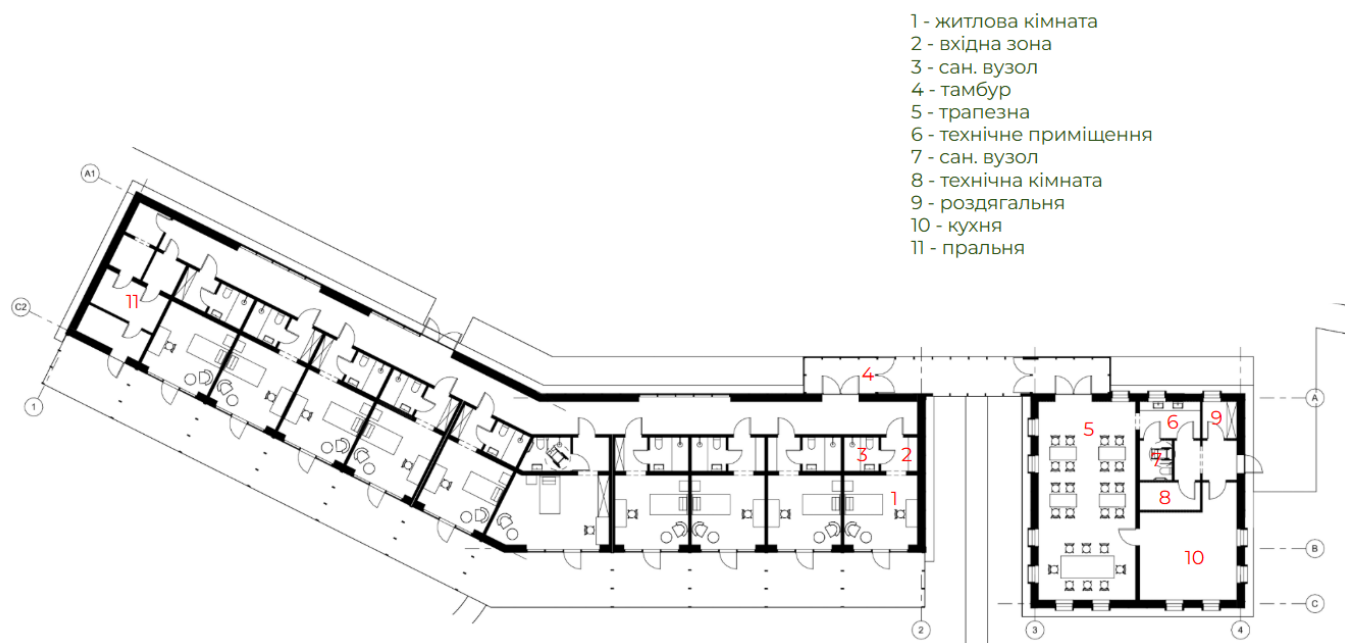

Рисунок 4.11 - Планування ретрит центру та трапезної

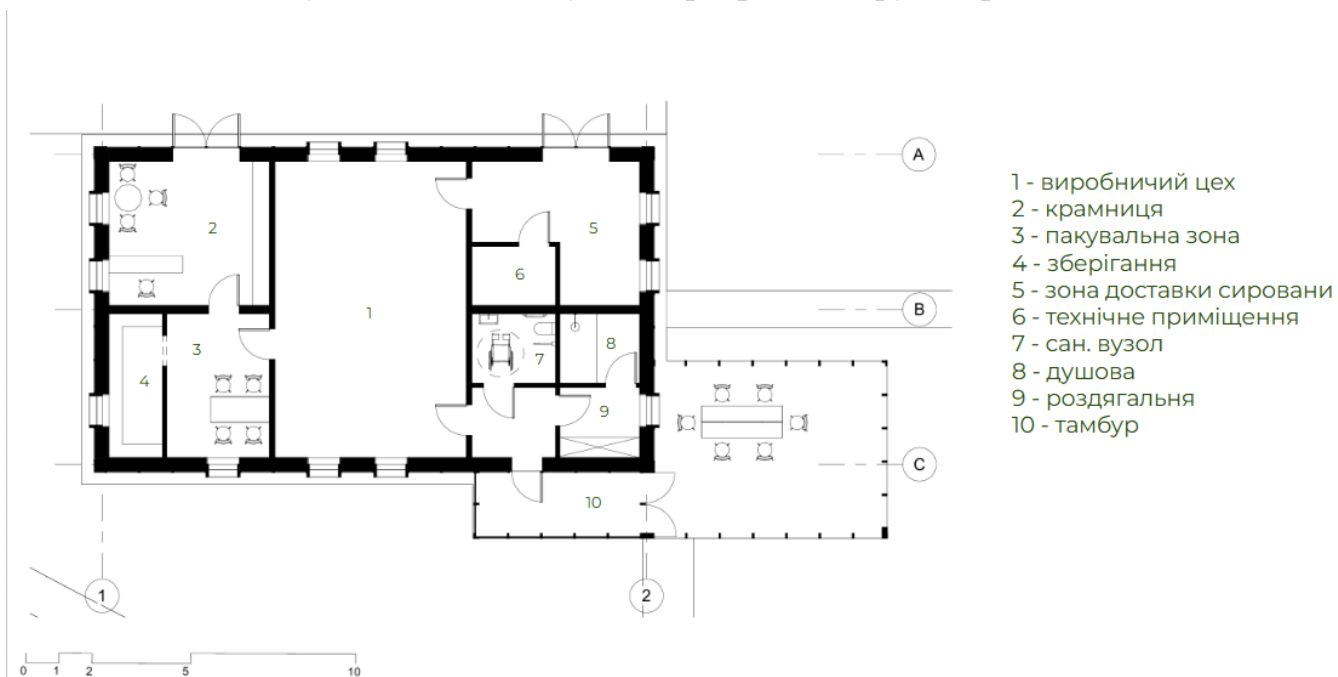

Рисунок 4.12 - Планування виробництва

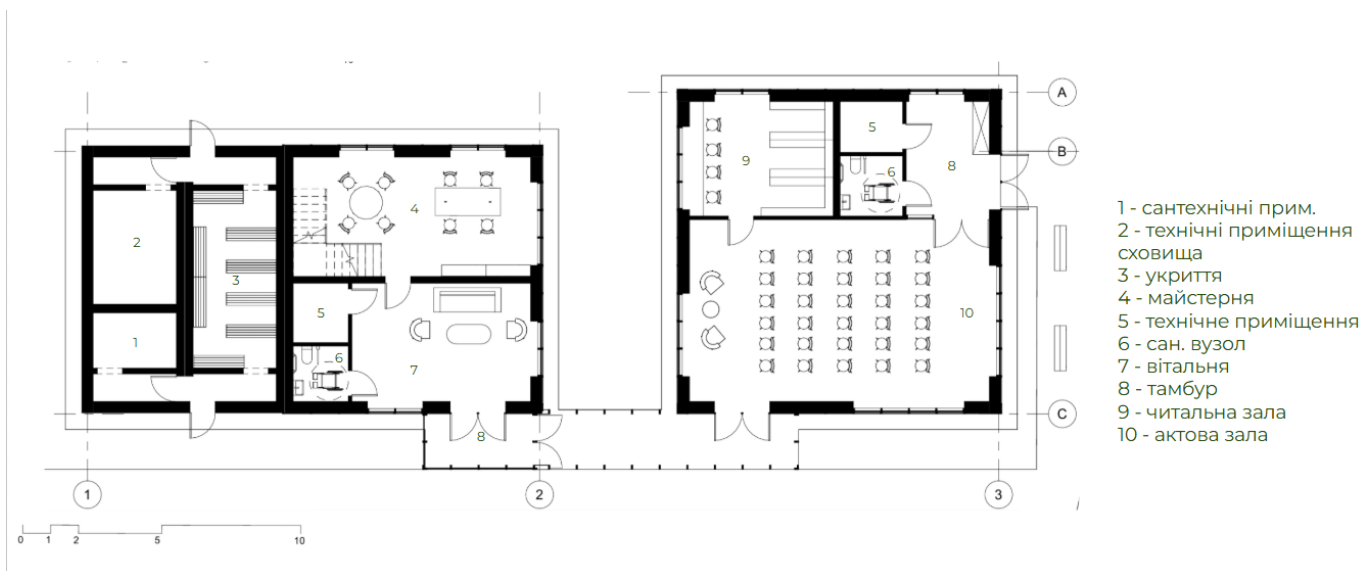

Рисунок 4.13 - Планування актової зали та майстерні зі укриттям

Перед церквою створена площа з шліфованого каменю, яка виконує роль місця зібрань на церковні свята. Інші публічні простори це здебільшого невеликі сади, прогулянкові доріжки з дерев'яного настилу вздовж річки серед дерев. Ці простори хаотично розташовані по ділянці. Вони повторюють неформальний характер селища та органічно створюють місця для відпочинку в ньому. В основному це поодинокі місця для сидіння та споглядання природи й відпочинку.

Для фасадного рішення було переосмислено декоративні елементи дерев'яної архітектури Чернігівщини. Зокрема, мотив фриза адаптований у вигляді об'ємного фасадного елемента з рейок і фанери, що створює ритм та візуальний образ. Важливо було не просто взяти один елемент і використати його в новому об'єкті, а створити непряме цитування та формування нового образу архітектури, який наслідує традиції (рис. 4.14).

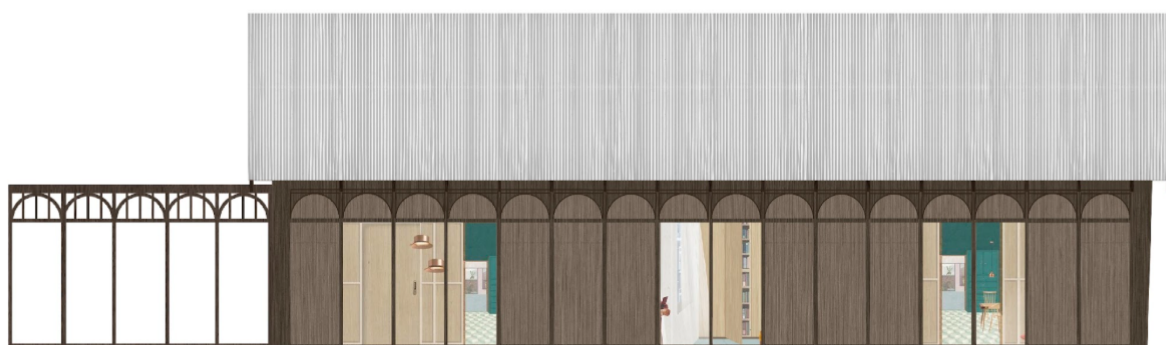

Рисунок 4.14 - Фасадне рішення

Віконні наличники які є одним із найбільш характерних елементів Чернігівщини. У проєкті вони відображаються у кольорових дерев'яних віконних рамах. Це також продовжується у кольоровому рішенні фасадів: для додаткової артикуляції громадських будинків використовуються більш яскраві кольори, такі як зелений та червоний, а для більш приватних, таких як монастирські келії та ретрит центр використовується темне дерево (рис. 4.15).

Рисунок 4.15 - Варіації фасадів

Мотив проходження шляху посилюється павільйонами у смузі очерету (рис. 4.16). На дерев'яних настилах розміщуються малі модульні споруди, які виконують функції каплиць для індивідуальної молитви, місць для усамітнення або просторів для занять і спілкування. Вони мають різну форму, висоту і тип доступу: одні розташовані ближче до води та взаємодіють з нею, інші на підвищеннях, як будинок на дереві. Деякі потрібно «віднайти», бо вони сховані у ландшафті або серед дерев. Також є павільйон для птахів з годівницями та іграшками. Окремо сформована зона біля води, що продовжує шлях зі смуги очерету. Тут облаштовано дерев'яний пірс і оглядову вежу, з якої можна побачити річку й обрії (рис. 4.17).

Рисунок 4.16 - Шлях з павільйонів

Рисунок 4.17 - Павільйони

5. КОНСТРУКТИВНІ РІШЕННЯ

Конструктивна система комплексу розроблена з урахуванням головних особливостей ділянки - наближеності до стариці та підвищеної вологості ґрунтів. Основою будинків є легка дерев'яна каркасна структура, змонтована на гвинтових палях діаметром 108 мм і довжиною 2,5 м. Такий тип фундаменту дозволяє мінімізувати втручання в рельєф і, відповідно, звести до мінімуму обсяг земельних робіт під час монтажу. Для забезпечення зручного доступу будівлі залишаються на рівні землі, проте під ними виконано підкоп на глибину 500 мм. Це рішення забезпечує необхідну циркуляцію повітря й запобігає накопиченню вологи у нижній частині конструкцій. По периметру будівель передбачено легкі дерев'яні вентилязовані місточки, які дозволяють зберегти доступ до входів (рис. 5.1).

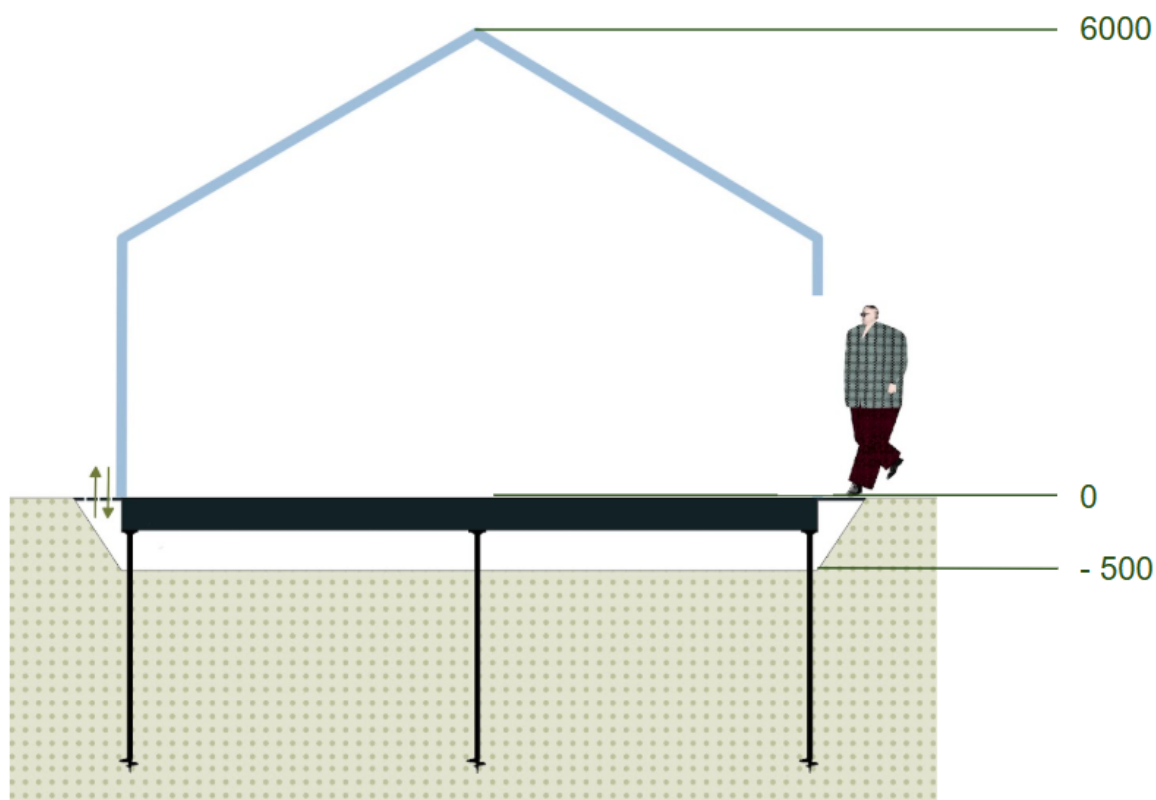

Рисунок 5.1 - Схема розташування гвинтових палів

Несуча система базується на вертикальних стійках з дошки перерізом 60х200 мм, що встановлюються з кроком 1000 мм, який збігається з кроком фасаду. Між стійками каркаса укладається шар утеплювача - конопляні мати товщиною 200 мм, додатково зовні передбачено ще 100 мм суцільного шару для підвищення

теплозахисту та уникнення містків холоду через стійки. Також монтується вітрозахисна мембрана, а зверху декоративне облицювання фасаду: фанера, оброблена гідрофобними розчинами, та дерев'яні рейки, що є частиною фасадного фриза. Зсередини передбачено пароізоляційний шар, після чого виконується монтаж внутрішнього оздоблення з профільованої дошки.

Двосхила покрівля має кут нахилу 30° та виконана на основі крокв'яної системи з масивної дошки перерізом 60х200 мм. Крокви спираються на мауерлати, які закладені по верхньому периметру каркаса стіни. Простір між кроквами заповнюється утеплювачем. Зовнішнє покриття даху передбачає використання металошиферу - це рішення реферує до сільської забудови (рис. 5.2).

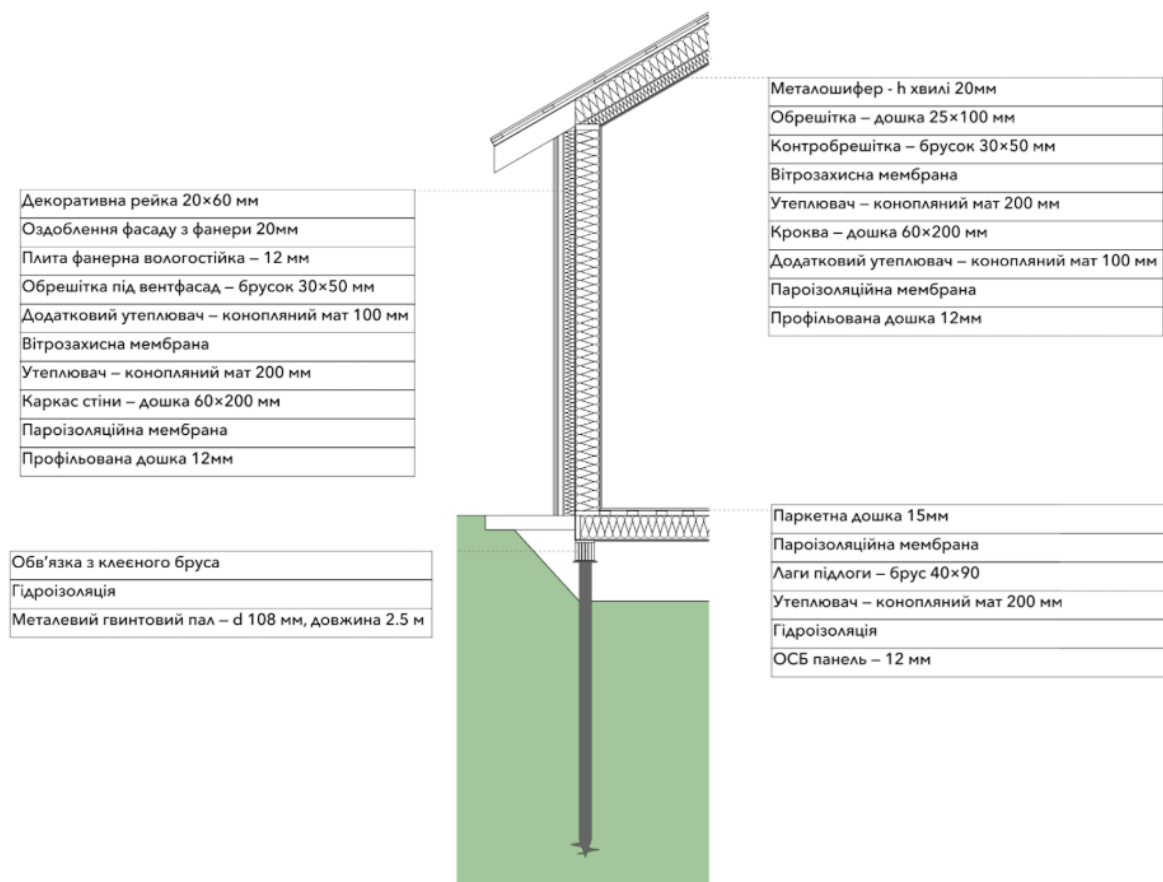

Рисунок 5.2 - Конструктивний вузол стіни

Через високий рівень ґрунтових вод підземне укриття на цій ділянці є технічно складним і неефективним. Тому в проєкті застосовано рішення модульного залізобетонного сховища за технологією АКАМ. Воно інтегроване в загальний об'єм будівлі, але залишається самостійною конструктивною капсулою, що не залежить від каркаса основної споруди. Модуль заглиблений у ґрунт на 500 мм, а контур будівлі обходить його. Це дозволяє створити модульне та безпечне укриття. Завдяки модульній природі конструкції її можливо масштабувати чи використовувати окремо у разі надзвичайної ситуації (рис. 5.3) (рис. 5.4).

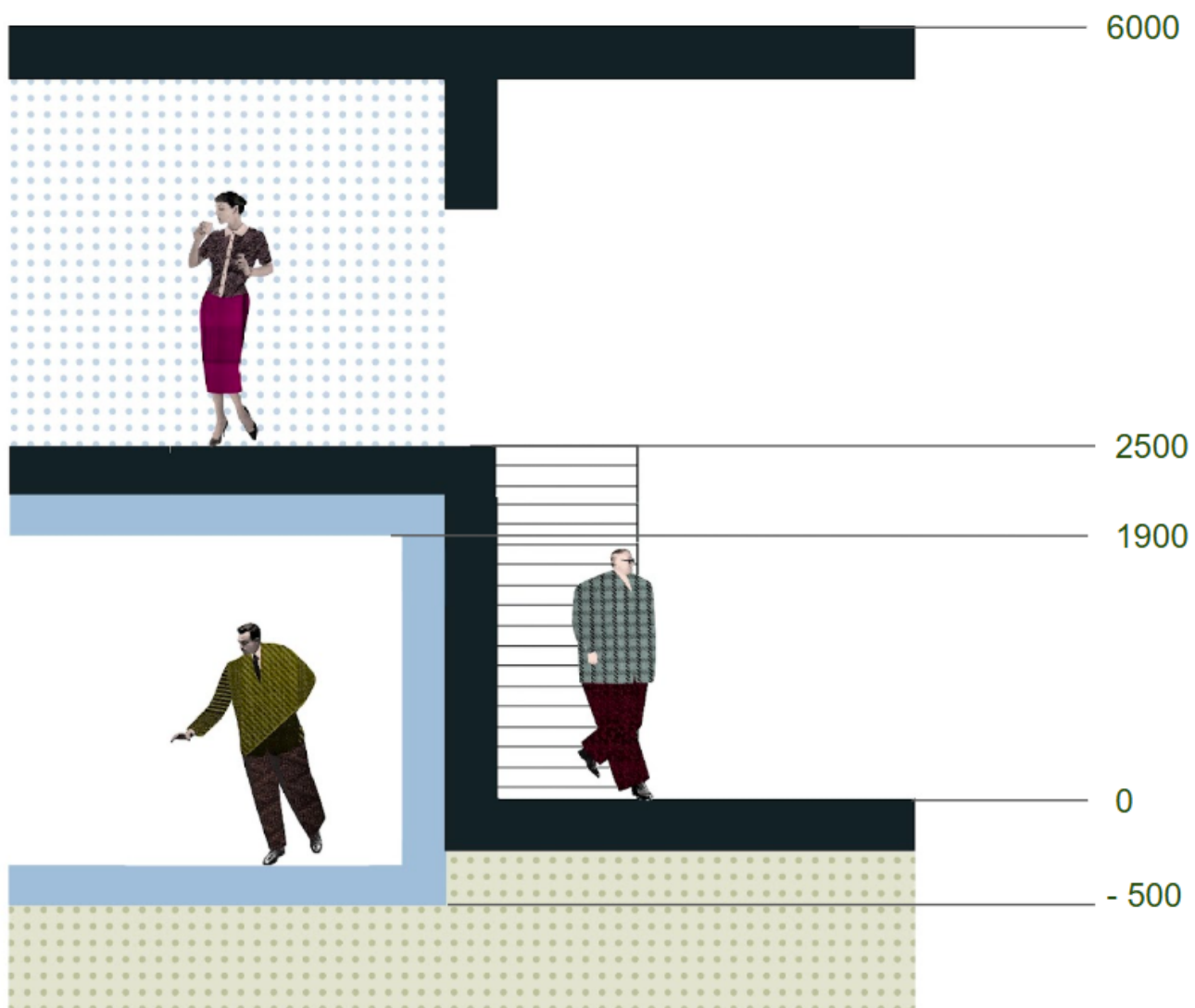

Рисунок 5.3 - Схема розміщення укриття

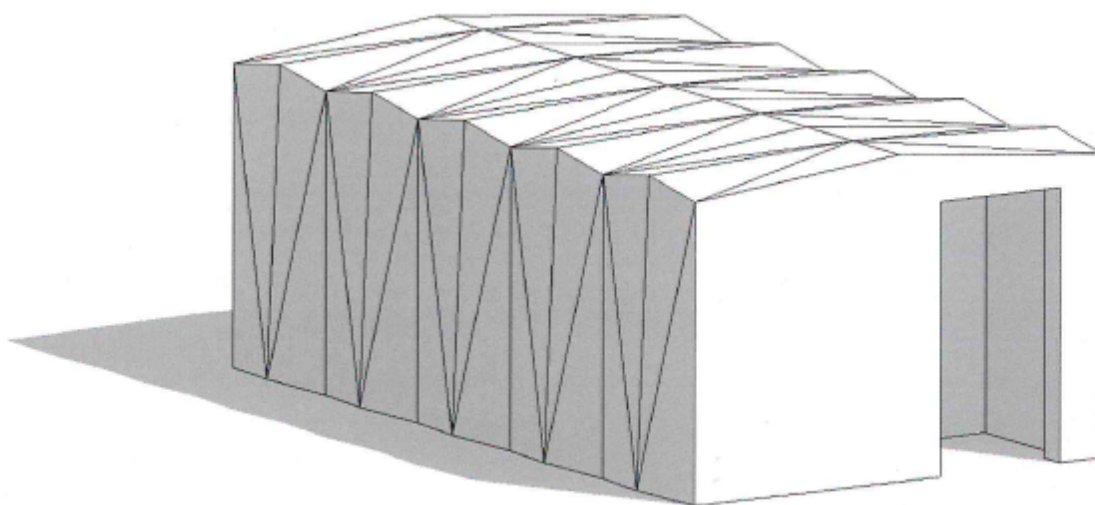

Рисунок 5.4 - Модульне сховище.

ВИСНОВКИ

Цей дипломний проект спроба знайти нові форми та сенси для давніх типологій, переосмислити їх і запропонувати нове бачення місця монастиря у сучасному світі. Монастир тут постає не лише як сакральний простір, а ще створює умови для співбуття, усамітнення, праці й дослідження себе. Це простір, де індивідуальне й колективне, релігійне й побутове, традиційне й сучасне не протиставляються, а взаємодіють. Місія цього проекту показати, як відкриваючи для громади функції, які класично вважаються чимось стигматизованим та недоступним, можна залучити людей ззовні та оживити малі селища.

Стара занедбана дерев'яна церква стає відправною точкою проекту та створює внутрішню вісь проекту. Навколо неї формується структура комплексу, що послідовно вибудовує перехід від публічного до приватного, від спільного до внутрішнього. В архітектурній мові використано мотиви вернакулярного будівництва, що притаманні Чернігівській області, вони переосмислені через нові ритми та форси, але зі збереженням пропорцій. Тут фризи стають фасадними об'ємами, а веранди напів відкритими галереями.

Водночас комплекс не обмежується лише функцією монастиря. Тут передбачено простори для короткочасного перебування, освітні та дитячі блоки, спільні сади, павільйони для усамітнення й взаємодії. Це місце може бути різним для кожного. Це місце, де ти можеш бути на самоті, але не сам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадські будівлі та споруди: Державні будівельні норми України ДБН В.2.2-9:2018. - Київ : Мінрегіон України, 2018. - 92 с.
2. Захисні споруди цивільного захисту : Державні будівельні норми України ДБН В.2.2-5:2023. Київ: Мінрегіон України, 2023. - 8 с.
3. Нойферт Э. Будівельне проектування / пер. з нім. 40-е вид. Книжкова Літера, 2017. - 614 с.
4. Голубчак К.Т. Особливості архітектурної організації духовно - реколекційних центрів у Європі. Івано-Франківськ. 2014. - 12 с.
5. Жовква О.І. Принципи архітектурно-планувальних рішень православних духовних навчальних закладів. 2008. - 18 с.
6. Буличова Т.В. Архітектура православних духовних центрів на території України. Київ. 1994. - 16с.
7. Стоцько Р.З. Архітектурно-типологічні принципи формування духовних освітніх закладів Української Греко-Католицької Церкви в Україні. Львів, 2008. - 20 с.
8. Гуцул І. Відображення ідей Реформації в сакральній архітектурі України. 2018. - 12с.